

Pilar Godayol (ed. i trad.): *Veus xicanes. Contes*. Vic: EUMO Editorial, 2001.

Començaré per dir que estic convençuda que qualsevol traducció *literària* (subratllo literària), feta amb criteris no comercials, implica de bon principi fer una opció: escollir una obra i no una altra. Tots podem fer memòria d'escriptors-traductors famosos que han dedicat aquest vessant de la seva trajectòria professional a traduir només uns quants autors de la seva predilecció: tots relacionem la traducció de *L'Odisea* amb Carles Riba, les traduccions de Carroll, Dickens, Twain o Defoe amb Josep Carner; o, a hores d'ara, les d'Osborne, Kipling, Beckett, Stern i sobretot Joyce amb Joaquim Mallafré, per posar tan sols un parell d'exemples.

De la mateixa manera, en el cas de *Veus xicanes* també la tria es correspon, al meu parer, amb el que es poden anomenar "afinitats electives estètiques i ètiques". Concretament haver escollit un recull de narracions escrites exclusivament per dones, protagonitzades per dones, i a les quals es barregen dues cultures i dues llengües, suposa haver optat per una elecció força compromesa. A més que la resolució de posar a l'abast del públic català un text -gairebé inaccessible sense aquesta feina traductora- comporta una voluntat decidida d'expandir una determinada forma d'entendre el món des d'un punt de vista marginal per partida triple, per femení, per mestís i per emigrant.

Per utilitzar ara un altre exemple ben divers, quan, l'any 1955, Jaime Gil de Biedma decideix escometre la traducció de l'obra de T. S. Eliot, *Función de la poesía, función de la crítica*, ho fa perquè l'interessa difondre entre el públic hispànic les teories crítiques antirromàntiques, antipositivistes i antiimpressionistes de l'autor de *La terra gastada* (en traducció insuperada de Joan Ferraté) precisament perquè ell ja les havia assumit com a pròpies i li anava molt bé poder recolzar-se en elles. I el mateix va succeir quan, fa uns 15 anys, va impulsar i ajudar a Àlex Susanna en la traducció dels *Quatre Quartets* del poeta que va renunciar a la seva nacionalitat nordamericana per fer-se anglès. Amb tot això vull dir que estic convençuda que qualsevol versió, com la que ara tenim al davant, comença amb una lectura -quasi sempre apassionada- del text original, que es converteix en una experiència personal tan pregonada que la traductora, o el traductor, desitja compartir-la amb els altres en la seva pròpia llengua, potser perquè s'ha sentit atrapat per la bellesa de l'original o identificat amb l'ideari que se'n desprèn, o per ambdues coses a la vegada. És a dir que, gairebé sempre que es realitza una traducció literària, hom parteix d'allò que hem anomenat "afinitats".

Aquesta és la primera impressió que em va produir la traducció de *Veus xicanes*. La lectura de la qual m'ha corprès des de la primera ratlla. I això no és pas una exageració perquè ho ha fet des del fragment del poema de la tan enyorada Maria-Mercè Marçal (un dels meus textos preferits), que Pilar Godayol ha posat com a lema al capdavant del recull de narracions:

Jo sóc l'altre. Tu ets jo mateixa:
aquella part de mi que se'm revolta,
que expulso lluny i em torna
feta desig, cant i paraula

Aquestes paraules avancen tot el que serà el tarannà del llibre i suggereixen -crec- la intenció de la traductora de regalar un altra veu a aquestes veus xicanes; una veu en català, *feta desig, cant i paraula*, per donar una altra entitat a una altra manera de viure al món.

En efecte, segons declara Godayol al "Prefaci", el principal propòsit d'aquesta antologia resideix en "donar a conèixer la literatura d'unes autores els textos (escrits en llengua anglesa però amb paraules, expressions i girs en espanyol mexicà) de les quals no s'han traduït mai al català". La traductora, en oferir, doncs, al públic català aquest recull de contes ubicats sempre als espais de frontera, manifesta una postura moral de rebuig de qualsevol posició tancada i consegüentment insolidària, cosa que és molt d'agrair en aquests temps on sembla que per tot arreu hi ha una revifada de les actituds rígides i intolerants, fruit de fonamentalismes molt diversos.

Aquests contes, escrits des de la marginalitat que comporta la migració a un altre país, una altra cultura, una altra llengua, la pèrdua de les arrels, l'explotació laboral, la manca de participació en el sistema dominant, etc., representen l'esforç per anar més enllà de qualsevol frontera, precisament per la voluntat de trencar-les totes. I no tan sols em refereixo als espais geogràfics, que al cap i a la fi esdevenen vulnerables tard o d'hora, sinó més aviat a les fronteres morals que trenquen aquestes narracions per obrir-nos espais lliures on és possible retrobar la persona humana sense cap més adjectiu.

Tal i com pròpia la traductora explica, aquestes narracions trenquen les fronteres dels espais mítics religiosos i heroics tradicionals tot esborrant els límits entre les pràctiques religioses cristianes i el culte a les poderoses deesses precolombianes, com per exemple al relat de Cisneros "Guadalupe, la deessa del sexe", on la Virgen de Guadalupe és identificada amb Coatlicue, deessa de la creació i la destrucció (p. 33), que ja "no és la Mare de Déu. És Deu" i finalment "una dona com jo" (p. 34). O mostren com les devocions xicanes es barregen amb sortilegis de bruixes i curanderes, com passa a "Les tres germanes" de Cisneros, "Mans" de Pat Mora o "Papallones" d'Helena María Viramontes¹.

De la mateixa manera que qui representa la Revolució Mexicana de 1910 no és pas un heroi sinó una heroïna, tan explosiva com el tequila i el *mezcal* tot plegat, anomenada Juana Gallo ("Qui fou Juana Gallo?" d'Ana Castilla), la història de la qual va de boca a orella, tot i que cadascú l'explica de manera tan diferent que semblen vides de persones diverses. Aquesta "soldada experta" es va fer tan famosa que fou immortalitzada al cinema per una altra dona trencadora, María Félix, a qui, en un temps de "senyores", "sempre li havia escaigut el paper de revolucionària, una colla de cinturons amb municions lligats al voltant del seus esplèndids pits, aquella famosa cella arrogant enlairada i la manera d'adreçar-se als homes".

D'altres protagonistes trenquen els models familiars, com és el cas de diversos contes on la relació dominant no és la relació mare-filla, sinó àvia-neta, tot simbolitzant l'eix que uneix el passat amb el futur i, potser, rebutjant el present que representa la mare, és a dir, la generació que ha hagut d'abandonar la seva terra mexicana i claudica davant el materialisme de la societat a la que ara és sotmesa. Així les "abuelitas" assumeixen un paper fonamental envers la conservació dels valors culturals autòctons, per exemple a "Papallones" o "La Llorona".

I en altres relats es trenca, amb ironia subtilíssima o càustica, la utopia del "sueño americano", mitjançant el discurs, aparentment innocent, d'un seguit de veus narratives infantils o adolescents: "El do?" de Sylvia Lizárraga, "El meu nom", "Mericans", "No

¹ En aquest sentit s'ha de veure l'atípic "Sumari de poderoses", compost per Godayol per tal d'orientar la lectora o el lector perquè no es perdin a l'insòlit univers mític de les xicanes.

Speak English” de Cisneros, “Créixer” de Viramontes, etc. Mentre d’altres expliquen les relacions sexistes home/dona com a “La María que pinta i va donar dues criatures a en José” de Castillo, *Monarquía* de Lizárraga o “La col·lecció de joies de la Marta, la Güera” de Mary Helen Ponce.

Al final de l’antologia Godayol inclou també un recull de poemes, agudament titulat per la traductora “Rosari xicà”, al qual trobem una petita però significativa mostra de la poesia de Cisneros, Castillo, Villanueva o Mora, juntament amb versos d’altres escriptors xicanes (Bernice Zamora, Lucha Corpi, Margarita Cota-Cárdenas, Cherrie Moraga, la Chrisx, Lydia Caramillo, Naomí Quiñónez, Lorenza Calvill-Graig, Gloria Anzaldúa, Miriam Bornstein, Beverly Silva, Veronica Cunningham, Carmen Tafolla, Lorna Dee Cervantes, Evangelina Vigil-Piñón, Gina Valdes, Angela de Hoyos, María Herrera-Sobek, Gloria Enedina Álvarez, Tey Diana Rebolledo i Cordelia Candelaria), que fa palesa la puixança d’aquesta forma d’expressió poètica alhora divertida i profunda.

En resum poden dir, tot citant Godayol, que els escrits d’aquestes autores “expliquen coses que no s’expliquen en el món xicà”, “exploren qüestions tabú” i alliberen “el cos d’una cultura que l’ha marginat al llarg de la història”.

D’altra banda, el mestissatge, que aglutina totes les narracions, va molt més enllà de parlar de les sangs mesclades, per oferir-nos uns textos plens de recursos que provenen de l’oralitat, de la interferència de veus, de la multiplicitat de registres, de la superposició de cultures i de llengües, i encara més en el cas d’aquesta traducció, a la qual també es capgira el codi dominant introduint un element nou, ja que si, com s’explica a la “Nota de la traductora”, als contes originals la llengua dominant és l’anglès i l’espanyol mexicà esdevé ruptura, i a les traduccions mexicanes el codi dominant és l’espanyol i és l’anglès qui provoca la ruptura, ara és el català qui assumeix el paper hegemònic, mentre el castellà i fins i tot l’anglès provoquen el trencament subversiu.

Potser la Pilar Godayol ja no se’n recorda, però vull fer memòria de la primera vegada que em va parlar de les dificultats i problemes que plantejava una traducció com aquesta que ara tenim al davant. Sé el que va patir fins a trobar uns criteris de traducció coherents i aplicables a totes aquestes narracions mestisses, que ara he llegit d’una sentada, sense poder parar. I això no és només mèrit de les vuit autores seleccionades (Pat Mora, Sandra Cisneros, Mary Helen Ponce, Ana Castillo, Alma Luz Villanueva, Helena María Viramontes, Denise Chávez i Sylvia Lizárraga), algunes de les quals són molt conegudes i reconegudes als Estats Units, sinó molt especialment de la traductora que les fa parlar amb una llengua viva, rica i espontània, francament deliciosa, en una traducció esplèndida que ens fa còmplices del seu text, perquè mentre llegim les xicanes ens anem a poc a poc, quasi sense adonar-nos, capussant en les narracions, fent-les nostres, sentint-les com si haguessin estat escrites en la nostra llengua. I això és un mèrit extraordinari de Pilar Godayol, que aconsegueix convertir les veus alienes en veus pròpies, que fa que, en acabar el llibre, les xicanes ja no siguin les estrangeres perquè són les nostres germanes.

Lluïsa Cotoner i Cerdó
Universitat de Vic